

A rákoskeresztúri Podmaniczky–Vigyázó-kastély főépületét díszítő barokk és klasszicista falképek kutatása

Az Ünnepelt kutatási területét – ezen belül is a klasszicista építészethez és a protestáns templomépítészethez, egyházművészethez kapcsolódó tanulmányait – lehetőségem szerint igyekeztem figyelemmel kísérni, mivel restaurátori munkám során gyakran hasznosíthattam az általa publikált eredményeket. Közös munkánk ugyan soha sem adódott, de néhány esetben részese lehettem olyan feladatnak, ahol ő már jóval korábban kutatásokat végzett. Közülük talán a legjelentősebb a rákoskeresztúri Podmaniczky–Vigyázó-kastély falképeinek vizsgálata, melynek eredményei újabb adalékokkal szolgálhatnak az Ünnepelt évtizedekkel korábban elvégzett kutatásaihoz.

A kastély építéstörténetét nem célok tárgyalni, mivel Bibó István 1979-ben írott tanulmányához új szempontokkal nem járulhatok hozzá, viszont a 1995–1996-ban végzett restaurátori kutatás során tett megfigyeléseim némileg gazdagíthatjuk a korábban összegzett ismereteket.¹ Csupán az épületegyüttes II. világháborút követő hanyattatott sorsát vázolom fel, mivel ez jól tükrözi az épület dámai értékvesztését. Szubjektív beszámolómmal teljességre nem törekedhet, mivel a kastély 1995-ben tervezett felújítását megelőző – de azzal sajnálatos módon inkább párhuzamosan folyó – kutatások, feltárások csak részeredményeket hoztak. Az új ismeretek függvényében történő, a falképek tematikáját, ikonográfiai programját, a díszítőfestések kiosztását meghatározó, dokumentáló további feltárásokra már nem kerülhetett sor, mivel a főépület tetőszerkezete a leégett. Így a további tevékenységem inkább csak kármentésre korlátozódott, majd a tervezett munkák abamaradtak és a még megmaradt értékek megvédésére csak hosszú idő elteltével készült el egy ideiglenes tető.

A rendszerváltást követően az önkormányzati tulajdonba került, kiürített épületek állapota az 1990-es évek közepére jelentős romlásnak indult. Ekkor filmforgatási helyszíneként is hasznosították a főépületet, amely tovább fokozta romlást, mivel a falakat és a XX. század elején készített kvalitásos faburkolatokat, nyílászárókat is egyöntetűen diszperziós festékekkel színezték át. A beázó tetők, beszakadó födémek, és az épületben megjelenő gombafertőzések tették indokolttá, az állagmegóvó munkálatok megkezdését.² Hazai kastélyállományunk II. világháború utáni mostoha sorsában sajnálatos módon a rákoskeresztúri is osztozott, sőt itt talán fokozottabban érvényesült a rossz funkció miatt kialakult értékvesztés, és ahhoz a bizonyos „állatorvosi lóhoz” hasonlatosan minden „betegség” tanulmányozható rajta. Itteni tevékenységem során szerzett tapaszt

alataim inkább emlékeztetnek szürreális rémdrámára, mint műemléki helyreállításban való szakszerű közreműködésre.

A Magyar Tudományos Akadémia tulajdonát képező épület 1945-ben belövést kapott, és ennek következtében részben kiegészít. Az őrizetlenül marad, kifosztott kastélyról az Akadémia Igazgató Tanács lemondott. Műemléki szempontokat is figyelembe vevő helyreállítására 1948-ban került sor, de ekkor nem vizsgálták a belső dekorációt. Sok vidéki kastélyhoz hasonlóan Tszcs. Központot alakítottak ki benn, majd 1960-ig gimnáziumnak adott otthon, végül 1963-ig bezáróan nevelőotthont alakítottak ki falai között.

Nagy kiterjedésű, gondozott angolparkja lassan elenyészett, mivel ennek északi részét a megnövekedett forgalmú, kiszélesített Pesti út teljesen elszeparálta a kastélytól és a kert többi részétől, míg a déli és nyugati oldalról fokozatosan körbeölelte a lakótelep. Így a kastély terét veszítette, beszorult a modern épületek tömegébe. E folyamatos értékvesztés mellett csupán apró siker, hogy az épületegyüttessel majdnem szemben tervezett benzinkút megépítését az Országos Műemlékvédelmi Hivatalnak sikerült megakadályozni.³ A kastély alaprajzi elrendezésében jelentős változások álltak be az 1960-as években elvégzett átalakítások során, mivel az udvari szárny nyugati részén elbontották az árkádíves folyosó boltozatait, illetve a mögötte található helyiségek osztófalait, ezzel középfolyosóssá alakították ezt a szárnyat.⁴ A keleti szárnyának ugyan ezen részén pedig a megnövekedett szükségleteknek megfelelően vizesblokkokat alakítottak ki. Kutatásunk a tervek szerint komplex módon a homlokzatok architektúrájára, annak átalakításaira, egykori színezéseinek feltárására és rekonstrukciós javaslatának elkészítésére, a belső terek barokk és az azt követő festésrétegeinek, illetve stukkóinak vizsgálatára terjedt volna ki. Restaurátor kollégám pedig vizsgálta a néhány megmaradt történeti nyílászárót, illetve a XX. század elején egységesen elkészített új asztaloszerkezeteket. Mivel a kutatásaink decemberben – meglehetősen mostoha körülmények között – a belső munkákkal kezdődtek, a bekövetkezett a drámai események miatt a homlokzatok feltárására már nem kerülhetett sor. Mindennek ellenére a padlástérben megfigyelhető maradványok és az oromzati Podmaniczky–Osztrólsky-címerpár környezetében nyitott kisméretű szondáink alapján megérősíthetjük Bibó István véleményét, miszerint a XVIII. században még szabadon álló főépület egyszerű tagolású homlokzatait csupán fehér meszelés fedte, más

színezés nem található a korai vakolatmaradványokon.⁵ Az északi középrizalit oromzati címerpárját ekkor még vastag, több rétegű meszelés fedte. Sajnálatos módon ezek közelmúltban történt durva eltávolítása miatt már valószínűleg soha sem tudjuk meg, hogy eredetileg színezték-e a felületét, vagy nyers kőfelületként jelent meg. Néhány kisméretű szondánk alapján nem dönthető el, hogy az építéssel egyidős-e a legalsó fehér réteg, vagy csak később, az egyik homlokzatfestés során meszelték le a kőelemet.⁶ Legközelebbi analógiáján, a péceli Ráday-kastély oromzatán található ornamentális faragványról sajnos a korábbi helyreállítások során minden festésréteget eltávolítottak.⁷ Mindezen kételyek ellenére nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a teljes felületet a XVIII. századi építkezéskor fehérre festették, ezzel megvédvé az időjárási viszontagságokat kevésbé bíró kőanyagot.

A belső terek vizsgálatánál elsődleges feladatként a XIX. század első évtizedeiben épült összekötő szárny boltozatainak vizsgálatát kaptam, mivel itt az évtizedes beázások következtében könnyező házigomba telepedett meg. Ennek következtében a radikális vakolateltávolítási munkákkal járó gombamentesítést itt kezdte meg a kivitelező. Sajnos olyan mértékű volt a károsodás, hogy a szakértői vélemények szerint egyetlen megoldással szüntethető meg eredményesen a fertőzés, mégpedig a vakolatok teljes leverésével, és a falazat fertőtlenítésével. Így nem maradt más lehetőség, mint rohammunkában feltárni a boltozatokat és lehetőség szerint dokumentálni a romos felületen található maradványokat. Itt a főépület egykori folyosójának folytatásához kapcsolódó két helyiségben a nagymérvű vakolatpusztulás ellenére még találtam annyit az építéssel egyidős díszítőfestésből, melynek alapján nagy vonalakban rekonstruálható a kifestés rendszere.⁸ Itt nem figurális ábrázolások készültek, hanem ornamentális klasszicista dekoráció. Mindkét helyiségben az alapszín világos szürke és a mustrákat is a szürke árnyalataival festették. Ezt a szürkét nem feketéből és hérből keverték, hanem színekből, amely jellemző e kor alkotásaira.⁹ A motívumokat és a nagyobb árnyékokat sablonokkal tették fel, míg a fényeket és a vékonyabb „porárnyékokat” kézi festéssel. A nagyobb helyiség boltozatának közepére egy 47 cm sugarú rozettát festettek, melynek közepén palmettás, míg külső keretén szimmetrikusan ismétlődő kis rozettákból és háromágú levélkékből álló indás motívumok futottak körbe. Boltozatának széleinél a falaktól 35 cm-re gazdagon tagolt, megkettőzött stukkópácát imitáló vonalzás futott. A sarkokban pedig e kettőt egy nyolc palmettából álló mustrasorral kötötték össze. Oldalfalainak színezése megegyezett a mennyezetével, de a korábban elvégzett nagyarányú vakolatcserék és a jelenlegi vakolatpusztulás miatt csupán annyi volt megállapítható, hogy a boltozatok ívét követő keskeny leveles sorminta futott körbe és az ablakbelleket tükrös osztású plasztikus

vonalzás díszítette. A másik szoba klasszicista kifestésének alapszíne is szürke volt, csak annak egy lilás tónusú változata. Boltozatának közepét díszítő rozettáját itt is három koncentrikus köre tagolták, melynek sugara 41 cm. Belső, 9,5 cm-es mezőjében csak lekerekített szirmú virágmustra, a középsőben nagyméretű akanuszlevelek, míg a külsőben megkettőzött palmettasor futott körbe. Itt a boltozat széleit gazdagabb ornamentikával díszítették. Ugyan a kettős vonalzásos keret itt is megtalálható, de közéjük egymástól arasznyi távolságra nyolcszirmú, szimmetrikus virágokat festettek. Fölötte pedig egy hosszabb elemekből álló ikerpalmettás sorminta zárta le a dekorációt. Sarkaiba viszont egy-egy nagyméretű, lefelé fordított palmetta töltötte ki a teret. Falain itt is nagyon roncolt állapotban maradt fenn a díszítőfestés, de mindennek ellenére a töredékekből megállapítható, hogy itt is a boltozatot kísérte egy 5 cm széles palmettasor. Ablakát vonalzás keretezte és a belleket is tükrös festés díszítette, melynek közepén egy-egy ikerpalmetta nyomait találtam. Az ablakot keretező plasztikus vonalzás egy 20 cm széles, sötétebb szürke lábazatfestésre futott rá. Ezek a rendkívül jó színvonalú klasszicista díszítőfestések kazeines technikával készültek, így a meglehetősen mostoha körülmények ellenére is vizsgálhatók maradtak. Annak ellenére, hogy a fő formákat, árnyékokat sablonnal tették fel és csupán néhány szín árnyalatait használták, a kézi festéssel történő befejezés rendkívül plasztikussá tette az ornamentikát. Minden károsodása ellenére hiteles restaurálásuk lehetősége megvolt, de a gombafertőzés miatt a vakolat teljes eltávolítására került sor. Így csak rögtönzött rajzi és fotódokumentációját tudtam elkészíteni, ami viszont alkalmat adhat egy a lehetőségekhez mérten hiteles rekonstrukció elkészítéséhez.

A főépületben vastag átfestésekkel csak a déli, udvari helyiségek és az előcsarnok esetében találkoztam. A reprezentatív teremsorban csupán néhány enyves, illetve meszes réteg fedte a barokk freskókat, szekciókat. Ennek alapján arra következtettem, hogy a falképek talán a XX. század elején történt átépítésig láthatók voltak. Ezekben a terekben sem klasszicista, sem a XIX. század második felére keltezhető díszítőfestésnek nyomát nem találtam. Sajnos az általam ismert szak- és helytörténeti irodalom mindennek ellenére érdemben nem tesz említést az építéssel egyidős kifestésről.¹⁰ Egyetlen használható forrás áll rendelkezésre a XVIII. századi kifestés tekintetében, de az sem a főépületre vonatkozik: a rövid életű *Patriotisches Wochenblatt für Ungern* 1804-ben megjelent írásában részletes leírást közöl a birtokot gazdaságilag felvirágoztató Bujanovszky (Bojanovszky) Sándor Sylvius tábornok kerti házáról.¹¹ Sajnos a birtok részletes leírása mellett a kastélyról egy szót sem ejt a szerző:

„A szép és mesterien megépített és felszerelt uradalmi kastélyról nem mondok semmit. A kastélyról majd más fog írni.”

Erre viszont sajnálatos módon már nem került sor. Viszont a kerti lak falképeinek leírását célszerű szó szerint idézni, mivel hasonló tematikájú és a helyszínét tekintve is kuriózumnak számító falképfestészeti emlék alig akad hazánkban.¹²

„A szép kerti lak, ahonnan az urasági kastélyra s a kert egy részére gyönyörű kilátás nyílik, cölöpökre építve egy vízesárok fölött magasodik. Belépéskor hatalmas, az egész hátsó falat betöltő festménnyel találjuk szemben magunkat, amely részben a generális élettörténetét ábrázolja. Az egyik oldalon egy vár ostroma látható, alatta felirat: »A múlt«; a másik oldalon a paraszti foglalatosságok és a csendes szorgoskodás gazdag áldásai láthatók, alatta: »A jelen«. Középen a két ábrázolás között ül a tiszteleltre méltó aggastyán, pillantását a múlttól a jelen felé vetve; s a háttérben magas, meredek hegy tűnik fel, melyet két tudásvágytól hajtott alak igyekszik megmászni, s kifürkészni azt, amit a felhők rejtnek. A felirat: »A jövő«. Mindketten mutatják egymásnak, hogy nagy igyekezetük ellenére semmi biztosat nem sikerül megtudniuk. A hegy lábánál egy gazdaember térdel, s jövőjét az Isten iránti teljes bizalommal az ő bölcs gondviselőjére bízva. A festmény értelmét minden további magyarázat nélkül bárki megfejtethi.”

E képek keletkezésének korára, alkotójára vonatkozóan nincsenek adataink, mivel a Podmaniczky-levéltár a kastély II. világháborút követő kiegészéskor, kifosztásakor megsemmisült. Hacsak a közelben birtokos, illetve rokoni családok (Beleznay, Ráday) levéltáraiban nem maradtak fenn olyan utalások, mint például a Pécelről való téglaszállítás, illetve, hogy Rákoskeresztúron az oromzati címereket Pécelhez hasonlóan Conti Lipót Antal (1708–1773) faragta.¹³ Mindennek ellenére valószínűnek tűnik, hogy a kerti építmény a főépület megépülte után a kert kiépítésével párhuzamosan készült el. Azt sem zárhatjuk ki, hogy a főépület díszteremből nyíló teremsorának *al secco* technikájú kifestése idején készülhetett. Ott az egyetlen figurális ábrázolás a négy évszak allegóriáját ábrázolta. A kerti lak ábrázolásának tematikája hűen követi a megbízó életfilozófiáját, gondolkodásmódját, akiről tudjuk, hogy művelt, olvasott ember volt. Olyannyira, hogy még katonai szolgálati ideje alatt is könyveket vitt magával, illetve tisztársainak is rendszeresen kölcsönzött belőlük. Mivel Podmaniczky I. Jánosné OsztróLuczky Judit 1755-ben kelt végrendelete, illetve annak záradékai alapján tudjuk, hogy a keresztúri házat Erzsébet lányára hagyta. Podmaniczky Erzsébet (1726–1818) és Bujanovszky Sándor (1713–1799) 1760-ban kötött házassága után vehette birtokba a már korábban felépült úri lakot, amely a mai szárnyépületbe van befoglalva. Viszont röviddel ezt követően 1761–1764 között felépülhetett az akkor még szabadon álló főépület. Oromzati Podmaniczky–OsztróLuczky-címerpárja alapján Bibó István feltételezi, hogy az osztatlan Podmaniczky-vagyonból épült a kastély. Falképeinek alkotóiról, keletkezésük koráról

1. kép.

sincsenek adataink, de feltehetően az 1760-as évek közepére ezek is elkészültek. Ugyan nem egyetlen művész alkotásairól van szó, és talán nem is egyetlen periódusban festhették őket. Ezt főleg készítéstechnikai és stíláriis jegyei alapján valószínűsítem.¹⁴

Jelentős, értelmezhető figurális ábrázolást mindössze három helyiségben találtam. Közülük az előcsarnok kifestésének tematikája, kiosztásának rendszere kismértű szondáim, illetve a XX. század első évtizedében felhelyezett gipsztukkók miatt ma még nem rekonstruálható. Itt csupán annyit állapítható meg, hogy a lábazat felett életnagyságúnál kisebb ruhátlan amorettek kezükben gyümölcsökkel megrakott tálakat tartanak (1. kép). A lemálló átfestések alól előtűnő roncsolt, korábban a szobafestők által is megsértett felületek alapján úgy tűnt, hogy több hasonló figura is állhatott az ajtók mellett. A figurális jeleneteket még kiegészítették a rózsaszín háttér előtt megfestett zöld színű konzolok is, melyek gyümölcshalmoktól roskadozó tálak láthatók. Felfedezhető rajtuk barack, alma, körte és szőlőfürt is. A konzolok élét sárga színű rokokó mustrák díszítik, melyek aranyozást imitálnak. Rózsaszín háttérén pedig 5–7 cm hosszú szabályos ritmusban feltett, sötétebb, vízszintes vonalak figyelhetők meg, melyek talán aranyozás nyomai lehetnek. Ez a megoldás gyakori a rokokó falképfestészetben. Egyik szép példája a gácsi Forgách-kastély dísztermének oldalfalain látható, ahol a figurális ábrázolások háttérét teljes egészében beborítja az aranyozott vonalkázás. A falakat lezáró, vakoletből húzott párkány felett az okker és a szürke szín árnyalataival festett, volutás elemekből álló, áttört kor-

lát részleteit tártam fel. Itt a beázások következtében nagy felületen ezek vörös előrajza (*sinopia*) is láthatóvá vált. A holker közepén és talán a XX. századi stukkó által fedett sarkokban egy-egy nagyobb posztamens kapott helyet, melynek betétmezőjére mordent aranyozással pöttyöket tettek fel. Ezzel a megoldással a konzolok mögötti felülethez hasonlóan izgalmassá, a fény játékaival mozgalmassá tették ezt a felületet.¹⁵ A feltárt részleteken mindenütt látszott, hogy az *al secco* technikában festett falképek a boltozat és a holker beázása miatt több alkalommal sérültek, károsodtak. Már a XX. századi stukkók készítése előtt is nagy felületeken vált szükségessé a vakolatok javítása, pótlása, de az 1960-as évek elején felhordott cementvakolatok is nagy foltokban jelentettek meg. Boltozatát díszítő ábrázolásáról kisméretű szondáim alapján semmi biztos nem mondható. Teljes bizonyossággal csupán annyi állapítható meg, hogy a korlát felett kitárult az égi szféra, és szürkés-kék háttér előtt felhők jelentek meg, középpütt okkersárgával, vörössel és sötétebb szürkével festett ornamentális és geometrikus ábrázolások, s talán szalagok tűnnek fel, de akár figurális ábrázolások is készülhettek itt. A nyomok alapján eleinte tropaeumra gondoltam, amely Bujanovszky Elek hadi dicsőségére utalhat, de mivel az építkezés nem az ő költségén zajlott, ezt a lehetőséget talán kizárhatjuk. Csupán a teljes feltárás adhat választ kérdéseinkre, amit az sem gátolhat meg, hogy a gipszből készült XX. századi rozetta felhelyezésekor pont a legfontosabb központi részen verték le a vakolatot. A falak étkezéssel kapcsolatos ábrázolásai, a mennyezet esetében is inkább ezzel összefüggésben álló tematikára engednek következtetni. Hasonló megoldást alkalmazott a XVIII. század közepén František Jakub Prokyš a csehországi Červný Dvůr Josef Adam von Schwarzenberg herceg számára épült kastélyának nagytermében, ahol a festett konzolokon apró figurák, a párkányokon pedig gyümölcszel megrakott tálak láthatók.¹⁶ E terem étkezési célokra történő felhasználását az ábrázolás mellett az is erősítheti, hogy tudjuk, hogy a péceli kastély lépcsőházának emeleti tágas pihenőjét is használták meleg nyári napokon hasonló célra. Rákoskeresztúron pedig ez a hűvös, kertre nyíló előcsarnok betölthette ugyanezt a funkciót.

A kerti lak fent említett falképei mellett művészi színvonalát tekintve a legjelentősebb alkotás a középrizalit háromtengelyes dísztermében maradt fenn. E megemelt belmagasságú terem az előcsarnokból nyílik és a többi helyiségtől eltérően csapos gerendafödém fed. Sík mennyezetét nagy ívű holker kapcsolja a falazathoz, ahol még vakolatból húzott

2. kép.

3. kép.

lán foglalnak helyet. Azt ma még nem tudható, hogy milyen csoportosításban helyezte el őket a művész, de annyi már most bizonyos, hogy a legtöbb alak a képmező közepén a terem hossz tengelyére merőlegesen helyezkedett el. Középpont az egykori csillártól balra – tehát a terem mértani középpontjának közelében – nyitott nagyobb szondában egy kék köpenyes, fátyollal fedett fejű nőalakot tártam fel, akit Hera istennővel azonosítottam. Mellette minden bizonnyal a felé forduló Zeus kapott helyet. Tőle balra, két méter távolságra egy cca. négyzetméteres szondát nyitottam, melyben két jól azonosítható istent került felszínre. Balra az előtérben egy a többinél kétszer nagyobb félmeztelen alakban Heraclesre ismerhetünk (2. kép). Attribútumáról a fejére borított nemeiai oroszlán bőréből teljes biztonsággal azonosítható a profilban ábrázolt figura. Tőle jobbra, térben kissé hátrébb festették meg a frontális beállítású Pallas Athenét (3. kép). Az elegáns nőalak tollforgós sisakot és mellvértet visel, melynek vállvédője oroszlánfőben végződik. Karjait a maga előtt tartott vörös szegélyű pajzsra nyugtatja. Teljes feltárása ugyan még nem történt meg, de a nyomok alapján valószínűnek tartom, hogy a Gorgó levágott fejét is ábrázolták rajta. A két alak mögött a háttérben megjelenik még egy a másik kettőnél lényegesen kisebb, kecses nőalak, de mivel attribútumát nem ábrázolták azonosítására nincs mód. Talán egy nimfa lehet, mivel a kebleit szabadon hagyó ruhát visel. További vizsgálatokat nem akartam végezni, mivel a padlástérben megkezdett munkák miatt a meggyengült vakolatok leválásnak indultak. Ekkor zuhant le egy körülbelül egy négyzetméteres darab, melynek megtisztított maradványai között egy tenyérnyi arcot sikerült találni (4. kép). Sajnos már ezt is a kitakarított

síthallomból bányásztam elő, mivel a pusztulás nyomait gondosan eltüntették a kivitelező emberei. Annak érdekében, hogy a tetőtérben zajló, jelenős mechanikai igénybevétellel járó munkák során további károk ne keletkezzenek, kértem a mennyezet alátámasztását. E dúcolat nem nyomta fel az összetöredező, leváló vakolatokat, csupán 1–3 cm távolságban biztosította, hogy amennyiben újabb leválás indul meg, ne zuhanjon le a

2–3 cm vastag vakolat. A jelenős költségek miatt megbízónk nem szívesen vállalta fel ezt feladatott, hiszen itt a kutatás megkezdése előtt készült tervek szerint monolit vasbeton födém épült volna. Szerencsére elkészült az alátámasztás, így a néhány hétre rá bekövetkezett tűz intenzív hője és az oltásakor fellocsolt nagy mennyiségű víz ugyan lefeszítette a mennyezetvakolatokat mintegy 60–70%-át, de az alátámasztás megtartotta. Nemcsak a mennyezet ázott át szivacszerűen, hanem a falakba is nagyon sok nedvesség szívódott be, és hosszú időbe telt, míg a párás dunszt megszűnt. Súlyosbította a helyzetet, hogy sok idő telt el az első provizórikus védőtető megépültéig. Addig pedig csak egy gyenge fóliatakarás védte az amúgy is rendkívül rossz állapotú, megégett födémgerendákat. E fólia alatt viszont remek dunszt alakult ki, így jelentős gombásodás indulhatott el. Sajnos ezt követően megszakadtak a tervezett munkálatok, és a kutatás sem folytatódhatott. Ugyan jóval később elkészült a jelenleg is meglévő védőtető, de az önkormányzat eladta a kastélyt, és az új tulajdonossal zajló pereskedés nem válik az épület hasznára. A kisebb-nagyobb megszakítással folyó felújító munkák véleményünk szerint nem az elvárható szakszerűséggel folynak, hiszen a belső terekben már festéklekaparások, nyílászáró égetések és festések történtek, mikor még a folyamatosan beázó, ideiglenesnek szánt védőtetőt sem cserélték véglegesre. Sajnos a díszterem rendkívül jó színvonalú – ma még talán megmenthető – freskói mindenki számára csak terhet jelentenek! A hatalmas súllyal terhelt, helyenként elkorhadt dúcolás néhol már a leszakadással fenyeget. Mindennek ellenére a kiváló készítéstechnikájú mennyezetfreskó leválasztható, és restaurálása is elvégezhető, de látnunk kell, hogy az utolsó pillanatokban vagyunk!

Mivel szondáink csak kis területre korlátozódtak, a födém egy része pedig beszakadt, illetve a nagy kiterjedésű beázások miatt ma még csak feltételezhetjük, hogy itt egy az istenek tanácsa-szerű kompozíciót festett meg a művész. E görög-római mitológiából merített téma barokk falképfestészetünkben nem mondható különösen elterjedtnek.²⁰ A feltárt részletek alapján nem tudtam eldönteni, hogy esetleg dolgozhatott-e itt a péceli könyvtárterem kifestésére szerződő Schervitz Mátyás (1701 k.–1771) budai művész. E feltevés nem zárható ki, hiszen minden a Ráday Gedeonnak dolgozó mester megfordult Keresztúron. A tervező és a kőfaragó ugyanaz, és a boltozatokon alkalmazott vakolatdíszek alapján pedig úgy tűnik, hogy a kőművesek is ugyanabból a körből kerülhettek ki. További vizsgálatokat igényelne a Pest városának tőszomszédságában – attól délkeletre-keletre – birtokos, sok esetben egymással rokoni kapcsolatban álló középn

5. kép.

színópiája maradt fenn. A kutatás során a negyedik alak lábánál figyeltünk meg a gyümölcsöket, de ez az alak mára olyan mértékben károsodott, hogy az sem állapítható meg, hogy férfit, vagy nőt festett itt meg a művész.

Feltehetően itt is a mennyei szférában zajlott a jelenet. Mivel a holker gazdag XX. századi ornamentális stukkódísz miatt ezen a felületen elpusztult a barokk vakolat, így ma már nem állapítható meg, hogy a díszteremhez és az előcsarnokhoz hasonlóan architektúra-festéssel választották-e el a falak díszítéseit a boltozat figurális ábrázolásaitól. Oldalfalainak vizsgált részein figurális ábrázolást nem találtunk, de a díszteremhez hasonló lábazatfestés előkerült és ornamentális dekorációt is találtunk. Ugyanez a jelenség figyelhető meg a másik három reprezentatív teremben is. Ezekben a helyiségekben az 1900-as évek elején készített lambéria mögött soha nem is festették le a barokk szekciókat, ami arra enged következtetni, hogy a nagy átépítésig a XVIII. századi kifestés látható maradt. A lambéria mögött jó állapotban őrződtek meg a gazdagon tagolt párkányok, és az alatta futó, minden szobában más-más színnel megfestett, márványt utánzó lábazatok. Egyik helyiségben a vörös, a másikban vörös árnyalatokkal kombinált okkerszínezés dominált, de volt olyan is, amelyikben a hideg színek árnyalatai jelentek meg. A falfelületek színezésénél mindenütt az éles kontrasztok domináltak. A díszteremtől keletre eső szoba vörös lábazata felett például markáns ellensúlyként élénk kék sáv fut, majd a sárga alapszínű falmezőkre kézi festéssel tapétát imitáló ornamentális díszítést festettek. Ezeknél a mustráknál a kék árnyalatait alkalmazták, de mellettük megjelentek a

mordent aranyozással készített pöttyök is. A díszteremtől nyugatra eső szoba falmezőinek is sárga az alapszín, de ott egy melegebb tónusú okkeres színárnyalat található. E mezőket viszont egy élénk rózsaszín keretezés övezte. A két szín találkozásánál, illetve ezen belül pedig a szürke szín árnyalataival festett, stukkót imitáló ornamentális, pálcás keretezés fut körbe. A belső mezőiben szabályos ritmusba rendezve megjelennek a mordent aranyozással kivitelezett pöttyök. Az ajtó melletti keskenyebb falmezőn nyitott nagyobb szondában az is kiderült, hogy e belső mező középtengelyében leveles, virágos ágak indultak el a középmező közepe felé. Bibó István vélekedése szerint ebben a terembe a boltozatot díszítő stukkók is a XVIII. században készültek, de mivel itt csupán támasztólétráról nyithattunk kisebb szondákat erről nem tudtunk hitelt érdemlően meggyőződni. Ugyan ennek kiosztási rendszere jelentősen eltér a másik három XX. századi stukkókkal díszített szobától, de több helyen azt érzékeltük, hogy a stukkó alá befut a barokk színezés. Az viszont igazolható hogy a falazatot lezáró, és a boltozaton körbefutó húzott tagozatok az építéssel egyidősek. A párkányok felületén több esetben sűrűn felrakott függőleges aranyozás vonalait tártam fel, de némelyik boltozati pálcán is megjelennek mordent arany vonalak. Ezek a félig-meddig megkapart falfelületű helyiségek sok kárt szenvedtek, de mindennek ellenére ma még lehetőség lenne a barokk díszítőfestések helyreállítására! Restaurálásukat indokolná, hogy itt egy teljes teremsor XVIII. századi dekorációja állítható helyre, ami a műemléki gyakorlatban nem nevezhető általánosnak. Csupán ornamentális elemekből álló kifestés eddig nagyon ritkán került az érdeklődés előterébe. Sajnos a barokk egység maradéktalanul már nem állítható vissza, mivel a XX. századi stukkódísz is jelentős kortörténeti dokumentum, így annak eltávolítása nem képzelhető el. Csupán komoly kompromisszumokkal lehetne együttes bemutatásukat megoldani.

Összegezve tehát a hamvában holt kutatásunk szerény eredményei azt sugallják, hogy a rákoskeresztúri kastélyt rendkívül jelentős képzőművészeti alkotások díszítették. Ugyan nem a bécsi akadémia mesterek színvonalán álló falképekről van szó, mégis jól tükrözik a megrendelői kör társadalmi helyzetéhez illő igényességet. Ebben az időszakban a protestáns nemesség egyre erőteljesebben törekedett egyenjogúságának elismertetésére és ezek az alkotások is határozott megjelenítési módja igényelt társadalmi státuszuknak. Nagy veszteség lenne, ha e kultúrtörténeti szempontból is kimagasló jelentőségű freskók a XXI. század elején, szemünk láttára pusztulnának el!

Képjegyzék

1. kép. Az előcsarnok díszteremmel közös falán részlegesen feltárt gyümölcstálat tartó amorett.
2. kép. A díszterem mennyezetén nyitott szondák az istenalakkokkal.

3. kép. Pallas Athéné, és egy attribútum nélküli istennő, esetleg nimfa.
4. kép. A tűz után lehullott vakolatdarabon feltárt arc.
5. kép. Részlet, a nyugati szoba boltozatáról, ahol az egyik nőalakból szinte csak vörös előrajza maradt fenn.

Jegyzetek

- 1 BIBÓ István: *A rákoskeresztúri Podmaniczky-Vigyázó kastély története*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1979.
- 2 Az Önkormányzat megbízásából a MAHILL Kft. bonyolította a munkálatokat, melyet az ANTICIMEX Kft. kivitelezett. E munkákkal párhuzamosan meglehetősen korlátozott lehetőségek mellett az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ végezte a művészettörténeti (G. László Judit), farestaurátori (Agárdy Gáborné) és a festőrestaurátori (Lángi József) kutatásokat.
- 3 Az akkori műemléki felügyelő, Lampert Rózsa minden rendelkezésre álló eszközzel fellépett e tervek ellen és sok esetben a megbízói szándék ellenében munkánkat is hatékonyan támogatta.
- 4 A helyreállítás terveit Hallai Endre (BVTV), az átépítést Frádl Péter (ÉM. ÁÉV) készítette. BIBÓ, 1979. 36. 78. jegyzet.
- 5 BIBÓ, 1979. 42–43. 12–13. kép. Kutatásaim során hasonlóan egyszerű, tagolás nélküli fehér homlokzatfestést több XVIII. század közepe táján épült városi palota, kastély, kúria, kolostor és templom homlokzatán találtam. Úgy tűnik, ebben a korszakban sokkal gyakrabban alkalmazták ezt a megoldást, mint a színezést, mivel jó minőségű, fény- és lúgálló pigment beszerzése nem volt olcsó vállalkozás. LÁNGI József: *Homlokzat kutatások és helyreállítások restaurátori tapasztalatai, különös tekintettel a 16–18. századi emlékekre*. 244–245; G. LÁSZAY Judit: *Néhány barokk homlokzat. Rekonstrukciók-kérdések*. Magyar Műemlékvédelem, XIV. (2007) 249–256; BÓNA István: *Restaurátor a homlokzaton*. Isis – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 7. (2008) 26–28.
- 6 A kőfelületek festése nem lehetett ritka a XVIII. században, több helyen találkoztam azzal a jelenséggel, hogy a kőelemeken is ugyanaz a meszelés futott, mint a falfelületeken, stukkókon. Ilyen például a 2006-ban helyreállított székesfehérvári Hiemer-ház, ahol még a fülkében álló Szent Sebestyén-szobor felületén is fehér meszelések maradványaira bukkantunk.
- 7 *Pécel, Ráday kastély oromzati kőrestaurátori munkái*. In: *MUSTRA*. Szerk. GHYCY Gabriella. Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2010. 104–105. Érdemes megemlíteni, hogy Zsindely Endre kutatásai alapján arra is van adat, hogy Pécelen a stukaturás munkákat (feltehetően a mára elpusztult oldalrizalitok timpanonját díszítő stukkókat, esetleg címereket) színezték, mivel a tisztartó elszámolásában külön tételként szerepel az e célra vásárolt festék. ZSINDELY Endre: *A péceli Ráday-kastély*. Művészettörténeti Értesítő, V. (1956) 4. sz. 258.
- 8 LÁNGI József: *Kutatási dokumentáció a rákoskeresztúri Podmaniczky kastély 024, 025-ös szobájának falképeiről 1996*. ÁMRK SZRO 1870/96.
- 9 Itt csak néhány a XIX. század első évtizedeiben készült jelentős alkotásra hívjuk fel a figyelmet: Nemzeti Múzeum; Iszkaszentgyörgy, Amadé-Bajzát–Pappenheim-kastély; Seregélyes, Zichy–Hadik-kastély; Székesfehérvár, Hiemer-ház; Bajna, Sándor–Metternich-kastély, előcsarnok és a melléképületek; Vál, római katolikus templom.
- 10 GENTHON István: *Magyarország műemlékei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1951. 87; GARAS Klára: *Magyarországi festészet a XVIII. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955. 163; ZAKARIÁS G. Sándor: *Magyarország művészeti emlékei 3. Budapest*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadó-vállalata, 1961. 189; BARTÓK János: *Rákoskeresztúr története. I–III*. Budapest, Dózsa György Művelődési Ház, 1973–1978; LIPTÁK Irén: Fővárosi műemlékhelyreállítások tervezésének 20 éve. In: *Műemlékvédelem*, 21. (1977) 310–316; BIBÓ, 1979; BADÁL Ede: *Kastélyok, kúriák Pest, Heves és Nógrád megyében*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1987. 28, 30, 90; KRISTÓF Ágnes: *A Budapest XVII. ker. Pesti út 115. sz. alatti Podmaniczky-Vigyázó kastély múltja, jelene és... jövője?* *Műemlékvédelem*, XLII. (1998) 81–86.
- 11 *Das Gut Rákos Keresztúr [...]*. Patriotisches Wochenblatt für Ungern. Pest, 1804. január 25. Közli: BIBÓ, 1979. 33; TÓTH Péter: *Rákoskeresztúr felvirágoztatója: báró Bojanovszky Sándor (1713–1799)*. In: *Rákosmenti Múzeumi Estek*. 2007. június. 3–6.
- 12 Analógiaként talán a Kölesd-Felsőhídvég-pusztán álló – ma ugyancsak a végső megsemmisüléssel fenyegetett – Hiemer-Jeszenszky-kastély egyik termét említhetjük, ahol az építető élettörténetének egyes fontos mozzanatait ábrázolta az ismeretlen festő.
- 13 ZSINDELY, 1956. 258; BIBÓ, 1979. 31.
- 14 LÁNGI József: *A rákoskeresztúri Podmaniczky kastély falképeinek kutatási dokumentációja 1996*. Kézirat, ÁMRK Dokumentációtár.
- 15 Ezt a technikát a barokk falképfestészet előszere-ttel alkalmazta hazánkban. Leggyakrabban talán Dorffmaister István (1729–1797) freskóin, aranygrisaille szoborimitációin találkozunk vele.
- 16 PAVELEC, Petr: *Bellarina, František Jakub Prokyš Rococo Painters*. České Budějovice, Foto Mida, 2008. 21–47.
- 17 E barokk festészetben rendkívül gyakori megoldás legközelebbi analógiájaként a már sokat emlegetett

- péceli kastély ebédlőjének kutatásakor, feltárásakor találkoztunk. BEREZ Ágnes – LÁNGI József: *Aranyidők a péceli Ráday-kastélyban*. Budapest, Műemlékek Állami Gondnoksága, 2003. 110, 31. ábra.
- 18 Luca Antonio Colomba, Frankfurt am Main 1734–1735; Matthäus Günther, Schloss Sünching 1761; TINTELNOT, Hans: *Die barocke Freskomalerei in Deutschland*. München, F. Bruckmann, 1951. 165; *Matthäus Günther 1705–1788: Festliches Rokoko für Kirchen, Klöster, Residenzen. Gedächtnisausstellung zum 200 Todesjahr. Gemälde – Entwürfe – Zeichnungen – Druckgraphik: Angsburg, Zeughaus (Toslanische Halle) 25.6.–11.9.1988*. Hrsg. Rolf BIEDERMANN et al. München, Klinkhardt & Biermann, 1988.
 - 19 KELÉNYI György: „Az istenek tanácsa.” *Giovanni Lanfranco freskója a Villa Borgheseben*. In: „Ez világ mint egy kert...” *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Szerk. BUBRYÁK Orsolya. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet–Gondolat Kiadó, Budapest, 2010. 169–177.
 - 20 A téma irodalmi alapja HÉSZIODOSZ: *Istenek születése*. Budapest, Magyar Helikon, 1976. III. A képi megjelenítése Ovidius *Átváltozások* című művének
 - metszetekkel illusztrált változataitól kezd népszerűvé válni. Virgil Solis 1581-ben Frankfurtban megjelent grafikáját követően szinte minden illusztrált *Metamorphoses* kötetben szerepel, így a Bernard Picart által szerkesztett, 1733-ban Amsterdamban kiadott *Le Temple des Muses* [...] című kötetben is. E kötet metszeteit Ráday Gedeon is felhasználta előképül a péceli kastély dísztermének kifestetésekor. Ott az erkélyre nyíló ajtó mellett a felső regiszterben jelenek meg az Olymposon trónoló istenek, illetve az azt ostromló gigászok csoportja. BEREZ–LÁNGI, 2003. 94–95.
 - 21 Lépcsőházában Fazekas Gyöngyi restaurátor tárt fel szoborszerűen megfestett antik isteneket. Közük feltűnik Heracles is, de korábban már az egyik földszinti terem boltozatán is jelentős barokk kifestés került felszínre.
 - 22 Szirák a Roth Johannával kötött házassággal került Teleki József birtokába. SOMORJAI Sélysette: *A sziráki Roth-Teleki kastély falképei*. In: *Teleki és kora*. Szerk. PRAZNOVSZKY Mihály, ROZSNYAI Ágnes. Salgótarján, Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1987; BEREZ–LÁNGI, 2003. 94–95.
 - 23 JÁVOR Anna: *Johann Lucas Kracker*. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2004. 137–138, 292–293.

Research on the Baroque and Neoclassical Frescoes Adorning the Main Building of the Podmaniczky–Vigyázó Country House in Rákospalota

Twenty years after the publication of István Bibó's research on the architectural history of the country house in Rákospalota I had an opportunity to undertake research regarding the restorations of the frescoes and the secco. Though we had limited access to the site, we were nevertheless able to ascertain that in the 18th century the facade had been painted white and the door and window frames green. According to the inner scope, the most exuberant paintings were done in the saloon. On the ceiling above the balustrade we can see the Olympian Gods and Goddesses on their thrones, all painted in al fresco. On the sidewalls there are vast painted pil-

lars with Corinthian capitals. The hallway was decorated in al secco. The decorative painting illustrated amoretti that hold plates full of fruits and also paintings of rich architecture. In one of the rooms that lead out from the saloon we found the 18th century painting of the allegory of the four seasons painted on the ceiling. Unfortunately, the decorative paintings on the walls that imitated wallpaper motifs were mostly damaged by the redevelopment of the building in the beginning of the 20th century and also by damage sustained during World War II. During the 19th century there was a smaller enlargement of the building during which Neoclassical ornaments were painted on the walls. The devastation caused by a fire in 1996 and the unskilful restoration of the site resulted in the final demolition of these superb Baroque frescoes.

